فصل‌نامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی، دوره‌ی یازدهم، شماره‌ی ٤، بهار١٤٠٢، صفحات٦٥-٨٧

**مقاله پژوهشی**

# مطالعهٔ کیفی بسترهای ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز

**شمسی پورعباسی[١]؛ جعفرکرد زنگنه[٢]؛ منصور شریفی[٣]**

تاریخ دریافت: ١٤٠١/١١/١٦ تاریخ پذیرش:١٤٠٢/٠٢/٣١

**چکیده**

ازدواج زودهنگام که به‌عنوان یک مسألهٔ جهانی شناخته شده است، هنوز به‌طور گسترده‌ای در استان خوزستان و شهرستان اهواز انجام می‌شود. این مطالعهٔ کیفی با هدف کشف و تفسیر بسترهای شکل‌گیری ازدواج زودهنگام، از دیدگاه دختران ازدواج کرده و با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی- تفسیری انجام شد. مشارکت کنندگان در تحقیق به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و با استفاده از سؤالات باز، مورد مصاحبهٔ عمیق گرفتند که اطلاعات با بیست و دومین شرکت کننده با اشباع رسید. اطلاعات حاصله پس از هر بار مصاحبه با الگوی تماتیک اسمیت (١٩٩٧) تحلیل شد. اطلاعات توصیف شده در این مطالعه از مشاهدات و یادداشت‌های محقق به دست آمدند که در ٣٤ مفهوم اولیه، ١١ مقولهٔ فرعی و ٤ مقولهٔ اصلی طبقه‌بندی شد. یافته‌ها نشان داد که چهار گروه از بسترها در شکل‌گیری ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز نقش داشته‌اند که عبارتند از: بسترهای فرهنگی (باور به کارساز بودن ازدواج زودهنگام، سنت‌های مردسالاری و ازدواج فامیلی و سبک زندگی منطبق با شرایط)، زمینه‌های اجتماعی (تأیید شدن با ازدواج، ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده)، شرایط اقتصادی (تسهیلات مالی فرایند ازدواج، انگیزهٔ تأمین مالی و رهایی از مشکلات مالی) و عوامل شخصی (تصور اشتباه از زندگی مشترک و سهل‌گیری و نادیده-انگاری مسؤولیت‌های زندگی مشترک). به‌عنوان نتیجه، ازدواج زودهنگام زنان در شهرستان اهواز به‌طور عمده، ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی و سپس شرایط اقتصادی و عوامل شخصی داشته است.

[١] . دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات)، تهران، ایران.
meesh138692@gmail.com

[٢] . استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسندهٔ مسؤول).
j.zangeneh@pnu.ac.ir

[٣] . استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد گرمسار)، گرمسار، ایران.
sharifim@ut.ac.ir

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

**واژه‌های کلیدی**: مطالعهٔ پدیدار شناسی؛ بسترهای ازدواج زودهنگام؛ زنان شهرستان اهواز؛ زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی.

## مقدمه و بیان مسأله

ازدواج قبل از ١٨سالگی، اعم از ازدواج رسمی یا غیررسمی، ازدواج کودکان، نامیده می‌شود (یونیسف[1]، ٢٠١٤). ازدواج کودکان در جنوب صحرای آفریقا، آسیای جنوبی و بخشی از آمریکای مرکزی به دلیل فقر و عدم توسع، اقتصادی شایع است (ایکرو[2]، ٢٠٠٧). طبق گزارش یونیسف (٢٠١٩) سالانه ١٢ میلیون دختر زیر ١٨ سال، ازدواج می‌کنند که در حال حاضر تعداد آنها بیش از ٦٥٠ میلیون نفر است. در کشورهای در حال توسعه، نسبت ازدواج زیر ١٥ سال، یک هفتم است، که این روند با روزانه حدود ٣٥٠٠ دختر تداوم می یابد (یونیسف، ٢٠١٤) و ٢١٠٠٠ دختر قبل از هجده سالگی ازدواج می‌کنند (ایکرو، ٢٠٠٧). ازدواج کودکان، پدیده‌ای جهانی است که به نظر می‌رسد نوعی نقض حقوق بشر است که نابرابری‌های جنسیتی و تبعیض علیه دختران را جاودانه و پایدار می‌کند و آنان را از فرصت‌های بسیاری محروم می‌سازد. این پدیدهٔ جهانی، دغدغهٔ بسیاری از نهادهای بین‌المللی است و با توجه به اثرات مخرب آن بر فرد و جامعه، جهت‌گیری‌ها در محکومیت و شناخت آسیب‌های مخرب آن بسیار روشن است. بیانیهٔ جهانی حقوق بشر بیان می‌کند: «همهٔ مردان و زنان در تمام طول دوران زندگی خود و سوای نژاد، ملیت یا مذهب خود از حق ازدواج و تشکیل خانواده برخوردارند. مردان و زنان در هنگام ازدواج، در طول زندگی زناشویی و همچنین در هنگام فروپاشی ازدواج از حقوق برابر برخوردارند، همچنین در بیانیهٔ حقوق کودک[3] در سال ١٩٨٩ برخی از حقوق دختران در زمینهٔ ازدواج زودهنگام ارائه شده‌است. در بیانیهٔ مذکور، دختران از حق اینکه بدون درخواست خودشان از والدین‌شان جدا نشوند، حق آزادی بیان، حق تحصیل، حق داشتن اوقات فراغت و فعالیت‌های تفریحی و حق مقابله با استثمار و تجاوز جنسی، برخوردارند (نویلا[4]، ٢٠٠٦).

1. Unicef
2. Icrw
3. Declaration of the Rights of the Child
4. Novilla

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

با وجود اهمیت وقوع ازدواج در زمانی «بهنگام»، در کشور ما شواهدی یافت می‌شود که با وجود افزایش ازدواج‌های دیرهنگام و گرایش به تجرد در بین جوانان، ازدواج زودهنگام در برخی مناطق شایع است. طبق مرکز آمار ایران، حدود ده هزار دختر ۱۰ تا ۱٤ ساله، در بهار سال ۱٤۰۰ ازدواج کرده بودند که یک رکورد در این بازهٔ سنی محسوب می شود (کمالی و همکاران، ۱٤۰۰: ۸۳). روند شایع ازدواج زودهنگام در شهرستان اهواز پابرجاست، چنانچه طی دو سال اخیر به بالای ۳۰درصد کل ازدواج‌های اهواز رسیده است (سالنامهٔ آمارهای جمعیتی سازمان ثبت احوال استان خوزستان، ۱٤۰۰-۱۳۹۹).

ازدواج زودهنگام، به‌عنوان پدیده ای جهانی، ساختار و وحدت جامعه و خانواده را در ایران به شدت تهدید می کند. به نظر می‌رسد زنان ایرانی با توجه به ویژگی‌های فرهنگی- اجتماعی جامعهٔ ایران بیشتر از سایر زنان آسیب ببینند. ماهیت روابط با خویشاوندان و سنت‌های فرهنگی و مذهبی در ایران به گونه‌ای است که زنان را تا حدود زیادی از تنها زندگی کردن، بیرون رفتن از خانه، ممنوع بودن هر گونه ارتباط جنسی بین زن و مرد مگر در مواردی که در چارچوب ازدواج و بر اساس سنت‌ها و آداب و رسوم منظم اتفاق می‌افتد، منع می‌کند. به نظر می‌رسد زنان در شهرستان اهواز به ازدواج به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف زندگی خود به‌طور جدی فکر می‌کنند و اگر این ازدواج به هنگام نباشد، بدون شک بر روابط اجتماعی آنها تأثیر می‌گذارد و سازگاری اجتماعی آنها را کاهش می‌دهد. ازدواج زودهنگام هر دو جنس را متأثر می‌سازد، اما در بسیاری از کشورها، سن قانونی ازدواج برای مردان بیشتر از زنان است. این مسأله بیشتر به خاطر وجود این عقیده است که یک دختر به محض بلوغ، بایستی ازدواج کند، در حالی‌که مرد باید زمانی ازدواج کند که به استقلال مالی برسد و توانایی اقتصادی اداره کردن زندگی را داشته باشد؛ از این‌رو دختران، بیشتر در معرض آن هستند و آسیب‌ها و عوارض شدیدی را متحمل می‌گردند. تاأثیرات منفی ازدواج زودهنگام فقط محدود به زنان و فرزندان آن‌ها نشده است، بلکه بر روی نهاد خانواده و جامعه هم اثرگذار است. این پدیده، مانعی در جهت پیشرفت دختران در عرصه‌های مختلف زندگی از جمله آموزش، اشتغال و ... است و منجر به کاهش رشد اقتصادی و توسعه در جامعه می‌شود. می‌توان گفت ازدواج زودهنگام یکی از دلایل اصلی ترک تحصیل دختران است. نتایج مطالع، احمدی بر روی داده‌های DHS[1] در ایران نشان می‌دهد که ٦۰/۹ درصد از دختران متأهل ۱۹-۱۰ ساله، علت ترک تحصیل

[1].Demographic and Health Survey

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

خود را ازدواج دانسته‌اند (احمدی، ١٣٨٣: ٤٥). حال توجه به این نکته مهم است که دخترانی که به علت ازدواج زودرس ترک تحصیل می‌کنند، دانش و مهارت لازم را در زندگی کسب نکرده‌اند و در شکل‌دهی به هویت خود با مشکل مواجه شده‌اند و به دلیل نداشتن اعتماد به نفس کافی، همواره متکی به دیگران بوده‌اند و از قدرت تصمیم‌گیری بالایی در زندگی برخوردار نیستند، چگونه از پس زندگی مشترک برمی‌آیند (گود،١٣٥٢: ٦٠). ازدواج زودهنگام منجر به کاهش کیفیت زندگی زنان و کم‌رنگ شدن نقش زنان در جامعه و ورود زنان به «چرخهٔ فقر» شده است و زنان، فرزندان و خانوده‌های آن‌ها را در فقر مداوم نگه می‌دارد (صدیق اورعی، ١٣٨٦: ٢٠). هدف مطالعهٔ حاضر پاسخ به این سؤال است که بسترهای وقوع ازدواج زودهنگام و پیامدهای آن در شهرستان اهواز کدامند؟

**پیشینهٔ پژوهش**

برای ارایهٔ یک چارچوب ذهنی از بسترهای شکل‌گیری ازدواج زودهنگام زنان، برخی از مطالعات مرتبط در اینجا مرور می شود. در مطالعهٔ حسینی‌فر و اکبری (١٣٩٨) که پیامدهای اجتماعی ازدواج زودهنگام بر روند آموزش دختران شهر اسفراین را مطالعه کردند، مشخص شد که اغلب آنان از پدیدهٔ ازدواج زودهنگام ناراضی بوده‌اند. چرا که این پدیده در فقر مالی و فرهنگی و ترک تحصیل آنان نقش داشته است. مطالعهٔ منتظری و همکاران (٢٠١٦) نشان داد که ساختار خانواده، عدم استقلال زنان در تصمیم‌گیری و پاسخ به نیازها، سه مقولهٔ مهم در ازدواج زودهنگام دختران در اهواز بودند. با وجود عدم آمادگی و قصد زنان، عوامل فردی و زمینه‌ای، آنها را به ازدواج زودهنگام سوق داده است. مطالعهٔ فرهمند و همکاران (١٣٩٩) نشان می‌دهد که ازدواج زنان شهرستان سیرجان در سنین پایین، با ناتوانی در روابط زناشویی، طلاق عاطفی، سکوت اجباری همراه بوده است. طبق نتایج مطالعه حاجیلو و همکاران (١٤٠٠) عوامل زیست شناختی (بلوغ جنسی زودرس)، فرهنگی (مردسالاری، تعصبات مذهبی)، اجتماعی (فشار اجتماعی و باورها، هنجارهای عرفی و فقدان آگاهی و تصورات کودکانه از ازدواج) و اقتصادی (رهایی از فقر مالی) زمینه‌ساز کودک همسری در تبریز بوده است.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

مطالعه پینتو پائول[1] (۲۰۱۹) در هند نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام دختران با فقر و تحصیلات پایین، رابطهٔ مستقیم دارد و آموزش می‌تواند به‌عنوان عامل پیشگیری در این زمینه عمل کند. مطالعه لووی و همکاران [2](۲۰۲۰) در جوامع روستایی گامبیا نشان داد که قومیت، ترس از رابطهٔ جنسی قبل از ازدواج و فرصت‌های کاری در روستا، عوامل زمینه‌ساز ازدواج زودهنگام دختران بوده است. مطالعهٔ امزت[3] (۲۰۲۰) نشان داد رهبران مذهبی، به‌عنوان یک هنجار مذهبی با زمان‌بندی ازدواج در کادونا[4] در پیشگیری از ازدواج‌های زودهنگام نقش دارند. براساس مطالعهٔ مادوت کان[5] (۲۰۲۰) عوامل اجتماعی- اقتصادی در ازدواج کودک، ازدواج سنتی و روابط جنسیتی در سودان جنوبی، نقش تعیین کننده‌ای دارد. چنان‌که عوامل فرهنگی (ساختار خانواده، جامعه‌پذیری و قومیت) شکل‌دهندهٔ تعاملات اجتماعی (پایگاه اجتماعی، نقش‌های جنسیتی، انتظارات اجتماعی، تعصبات اجتماعی) بوده است و این فرایند منجر به شکل‌گیری ازدواج زودهنگام می‌شود.

مرور مطالعات فوق نشان می‌دهد که فقر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از مهم‌ترین عوامل بسترساز ازدواج زودهنگام در مناطق کمتر توسعه یافته است. از آنجا که جامعهٔ شهرستان اهواز از لحاظ بافت فرهنگی و اجتماعی، به‌ویژه مذهبی، اشتراکات عمده‌ای با مناطق مطالعه شده دارد، انتظار می‌رود که عوامل بستر ساز ازدواج زودهنگام دختران از جمله بلوغ زودرس و ترس از درگیر شدن کودک در ارتباط جنسی، تعصبات خانواده، ترس از ارتکاب گناه، انگیزه‌های مذهبی، مالی، ترس از دست دادن فرصت ازدواج، بی سوادی، دخالت دیگران و تصمیم بزرگان و شرایط نامطلوب زندگی نیز در جامعهٔ شهرستان اهواز نقش داشته باشند و اثرات سوء، تبعات و پیامدهای نامطلوبی را در پی داشته باشند. بنابراین تحقیق حاضر با عبور از پیش‌فرض‌های حاصل از مطالعات قبلی، درصدد مطالعهٔ عمیق و شناسایی بسترهای ازدواج زودهنگام در جامعهٔ خاص اهواز است.

**روش پژوهش**

این مطالعهٔ کیفی با هدف کشف و تفسیر بسترهای شکل‌گیری ازدواج زود هنگام از دیدگاه دختران ازدواج کردهٔ شهرستان اهواز و با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی-تفسیری انجام شد.

1. Paul, P
2. Lowe M & et al
3. Amzat J
4. kaduna
5. Madut Kon

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

مطالعات پدیدار شناسی توصیفی تفسیری، به دنبال درک تجربیات زیستهٔ افراد مورد مطالعه در رابطه با یک موضوع یا پدیدهٔ خاص است، در این نوع مطالعه محقق با رویکرد توصیفی، معنای ذهنی افراد مورد مطالعه را منعکس می‌کند و با رویکرد تفسیری، حاصل مشاهدات و نظرات خود را برای دیگران قابل فهم می‌سازد (فلیک، ۲۰۱٤). مشارکت کنندگان این تحقیق، زنان ازدواج کردهٔ زیر ۱۸سال ساکن اهواز و تحت پو شش مراکز بهداشتی درمانی بودند. به منظور گردآوری اطلاعات با استفاده از سؤالات باز، مصاحبهٔ عمیق به‌صورت هدفمند با زنانی که تجربهٔ کافی در این زمینه داشتند، انجام شد. در ادامهٔ مسیر، با بهره‌گیری از اصل نمونه‌گیری با حداکثر تنوع[1] و اصل اشباع-شدگی[2] در انتخاب نمونهٔ هدفمند، مصاحبه با بیست و دومین نفر پایان یافت. برای رفع نگرانی مصاحبه‌شوندگان و سوء تفاهم مبنی بر اشاعهٔ اطلاعات شخصی آنان، همچنین جهت اطمینان از صحت اطلاعات از پرسیدن نام مصاحبه شوندگان پرهیز شد. مصاحبه‌ها ابتدا ضبط شد و سپس در متن پیاده شد. خود محقق نیز به‌عنوان ابزار تحقیق[3] عمل نمود و حاصل مشاهدات، دیدگاه‌ها، کیفیت ایجاد ارتباط محقق و یادداشت‌های فنی محقق نیز جزء اطلاعات تحقیق بود. در تحلیل اطلاعات از الگوی تحلیل توصیفی- تفسیری سه مرحله‌ای اسمیت (اسمیت، فلاورز و اسبورن، ۱۹۹۷) استفاده شد که عبارت است از: الف)تولید داده‌ها ب) تجزیه و تحلیل داده‌ها شامل: ۱) مواجههٔ اولیه؛ خواندن و بازخوانی یک مورد، ۲) تشخیص و برچسب زدن به مقوله‌ها، ۳) لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها، ٤) ایجاد یک جدول خلاصه‌سازی و ج) تلفیق موردها. برای حصول اطمینان از اعتماد-پذیری داده های پژوهش از برخی دستورالعمل‌های پیشنهادی لینکلن و گوبا[4] (۱۹۸۵) شامل روش-های مطالعهٔ مکرر، مقایسهٔ مستمر داده‌ها، مثلث سازی[5]، تحلیل ممیزی و خارجی استفاده شد. برای افزایش پایایی کدگذاری کیفی، دو تحلیل‌گر، به‌طور همزمان کدگذاری انجام دادند تا مقوله‌بندی پالایش یافت.

**یافته‌های تحقیق**

تحلیل کیفی م صاحبه‌های انجام شده، م ضامین مختلفی را پیش روی ما قرار می‌دهد که به خوبی ابعاد آ شکار و پنهان وقوع ازدواج زودهنگام در شهر ستان اهواز را آ شکار می‌کند. م ضامین

[1]. Maximum Variation
[2]. Saturation
[3]. Researcher as an instument
[4]. Lincoln and Guba
[5]. Triangulation

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

مذکور طی یک مطالعهٔ پدیدار شناسی توصیفی-تفسیری و با تحلیل مصاحبه‌های عمیق به‌دست آمد. با وجود اشتراکات فرهنگی استان خوزستان با سایر استان‌ها که نشان از بسترهای مشترک در امر ازدواج زودهنگام است، برخی از این بسترها خاص استان خوزستان می باشد که به فرهنگ، سنت‌های ازدواج، سبک زندگی متفاوت آنان بر می‌گردد. حاصل تحلیل اطلاعات، چهار مقولهٔ اصلی شامل بسترهای فرهنگی، زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و عوامل شخصی می‌باشد که مقولات فرعی و مفاهیم اولیهٔ هر یک به همراه توضیحات و نمونه متن مصاحبه در ادامه آورده شده است.

**جدول شمارهٔ یک- خلاصه‌ای از مفاهیم و مقولات استخراجی مربوط به بسترهای ازدواج زودهنگام**

| مفاهیم اولیه | مقولات فرعی | مقولات اصلی |
|---|---|---|
| پرانرژی بودن در تربیت فرزند | باور به کارساز بودن ازدواج زود هنگام | زمینه‌های فرهنگی |
| تسریع استقلال و پختگی زنان | | |
| کمک به سازش با هنجارها | | |
| تشکیک در عاملیت و صلاحیت زنان | | |
| نیاز زن به پناهگاه مرد | | |
| مردسالاری در تصمیم گیری | سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی | |
| ازدواج دیرهنگام امر ناپسند | | |
| ارزش‌انگاری ازدواج فامیلی | | |
| ازدواج، به‌عنوان یک رسالت | | |
| ازدواج، تنها راه زندگی | سبک زندگی منطبق با شرایط | |
| همنوایی با عرف جامعه | | |
| ازدواج، امری جا افتاده | | |
| تبعیت از بزرگان | | |
| ازدواج، معیاری برای تأیید دختر | تأیید شدن با ازدواج | زمینه‌های اجتماعی |
| ترس از انگ اجتماع | | |
| ارتباط مداوم با فامیل | ازدواج مصلحتی | |
| ترس از دست دادن فرصت ازدواج | | |
| پیشگیری از ارتباط نامشروع | | |
| قربانی شدن برای نزاع و درگیری | | |
| اعتیاد و خشونت خانواده | رهایی از مشکلات خانواده | |
| بی‌مسؤولیتی و بی‌تفاوتی والدین | | |

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

| | | |
|---|---|---|
| ناتوانی خانواده در ادارهٔ زندگی | | |
| وام، به‌عنوان انگیزه ازدواج | تسهیلات مالی فرایند ازدواج | شرایط اقتصادی |
| تسهیلات حاصل از ازدواج | | |
| ازدواج‌های موقت و غیر قانونی | انگیزهٔ تأمین مالی | |
| قوانین سهل‌انگارانهٔ ثبت ازدواج | | |
| امکانات و تسهیلات زندگی مشترک | رهایی از مشکلات مالی | |
| درآمد ناکافی خانواده | | |
| بیکاری در خانواده | | |
| عدم بلوغ فکری | تصور اشتباه از زندگی مشترک | عوامل شخصی |
| هدف‌گیری ارتباط جنسی از ازدواج | | |
| بی توجهی به شرایط پس از ازدواج | | |
| وابستگی به تصمیمات خانواده | سهل‌گیری و نادیده انگاری مسؤولیت‌های زندگی مشترک | |
| بی اهمیتی مهارت‌ها و شـــناخت در ازدواج | | |

### ۱- زمینه‌های فرهنگی جهت‌دهندهٔ ازدواج زودهنگام

بسترهای فرهنگی، گاه به‌عنوان زمینه ساز و گاه به شکل تشدیدکنندهٔ ازدواج زودهنگام عمل می‌کند. این محور، به‌طور عمده در باورها و اعتقادات، سنت‌های اجتماعی و شیوهٔ عمل در زندگی روزمرهٔ ساکنان ا ستان خوز ستان ری شه دارد. زمینه‌های فرهنگی شامل سه مقولهٔ ا صلی باور به کارساز بودن ازدواج زود هنگام، سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی و سبک زندگی منطبق با شرایط است.

#### الف) باور به کارساز بودن ازدواج زود هنگام

در فرهنگ استان خوزستان، ازدواج امری پسندیده قلمداد می‌شود تا جایی که گاه وقوع آن به هر قیمتی باید اتفاق بیفتد. یعنی به محض پا به سن ازدواج گذاشتن دختر یا پسر، همهٔ نگاه‌ها به ازدواج آنان است و از هر سو به این کار سفارش می‌شود. زیرا در پشت این اعمال، نگرش‌ها و باروهایی وجود دارد. باورهای کارسازبودن ازدواج زودهنگام در اینجا با چهار مفهوم استخراج شده از متن مصاحبه‌ها نشان داده می‌شود:

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

**پرانرژی بودن در تربیت فرزند:** مردم استان خوزستان بر این باور هستند که دختران در سن پایین می‌توانند فرزندان خود را با حوصله و شادابی و پرانرژی تربیت کنند. این طرز تفکر، باعث می‌شود که مردم به ازدواج زود هنگام نگرش مثبتی داشته باشند. یکی از مشارکت کنندگان در این زمینه گفته است:

"*همون ۲۰سالگی اینا که تا سن ۲۵ سالگی بچه‌هاشو دنیا آورده باشه و بچه‌هاش با حوصله و با انرژی تربیت کنه و به درس و مشق‌شون هم نظارتی بکنه*" (۷). "*فقط به خاطر سن بالا و حال و حوصلهٔ کمش خیلی به کارهای بچه‌ها رسیدگی نمی‌کنه*" (۱۵).

**تسریع استقلال و پختگی زنان:** به باور مردم استان خوزستان اگر دختران در سن کم ازدواج کنند، زودتر در امور زندگی استقلال پیدا می‌کنند و می‌توانند پخته‌تر عمل کنند. به اذعان یکی از مشارکت‌کنندگان:

"*در سن پایین ازدواج کنه بهتره تشکیل خونواده بده و سرو سامانی بگیره، بهتره رفتارهاش اصلاح می‌شه*". یا این جمله که گفته: "*خب دوست داشتم یک خانهٔ جدا و زندگی مستقل را دوست داشتم زندگی‌ام از آن خودم بود و خودم تصمیم گیرندهٔ اصلی بودم*". *من بعد ازدواج وضعیت‌ام بهتره و به زندگیم مسلط تر شدم*" (۸).

**کمک به سازش با هنجارها:** به نظر مشارکت کنندگان، این زمینهٔ ذهنی وجود دارد که دختران با ازدواج زودهنگام زودتر وارد روابط اجتماعی می‌شوند و از این طریق، رفتارهای خود را با هنجارهای اجتماعی تطبیق می‌دهند. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه اذعان کرده است که:

"*وقتی دختر در سن پایین نمی دونه چجوری با بزرگترها رفتار کنه، چه بهتر که ازدواج کنه یکم اجتماعی بشه با قوانین و رسم و رسوم زندگی آشنا بشه ...*" (۲)، "*هرسنی که دختر به بلوغ عقلی برسه یعنی بدونه چه کار کنه و چجوری رفتار کنه تا اذیت نشه زندگیشو خوب بچرخونه و کسی در زندگیش دخالت نکنه*" (۹). "*اوائلش بله زندگی برام سخت بود ولی کم کم عادت کردم یاد گرفتم چجوری با شوهرم و اطرافیانم رفتار کنم* " (۱۳).

**تشکیک در عاملیت و صلاحیت زنان:** در فضای عشیره‌ای جامعهٔ خوزستان، ساختار خانواده، طوری تعریف شده است که زنان اختیار اندکی در امورات خانواده و از جمله امورات مربوط به ازدواج دارند. این سلب عاملیت حتی به حوزهٔ امور منزل نیز سرایت می‌کند. در مصاحبه‌هایی که

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

انجام شد آن‌ها به وضوح بر این نکته تأکید می‌کردند که در بسیاری موارد خانم‌ها چه در ازدواج و چه در ادامهٔ زندگی، اختیاری از خود ندارند. چرا که یا از سر اجبار ازدواج می‌کنند یا در زندگی زناشویی گاهی از سر ناچاری به طلاق پناه می‌برند چرا که رها شده‌اند یا طرد شده‌اند و یا مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند. در هر حال از دیدگاه مردان، زنان صلاحیت تصمیم‌گیری درست و آینده-نگری را ندارند. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان اظهار کرد:

"*اگر پدرش می‌گفت این خواستگار خوبه دختر هم باید می‌پذیرفت و اصلاً جرأت مخالفت نداشت آخه پدرش که بد دختر رو نمی‌خواد و مادر هم جرات حرف زدن نداشت*».(۲).

**نیاز زن به پناهگاه مرد:** در فرهنگ غالب استان خوزستان و به‌طور اعم در بسیاری از استان-های کشور، اعتقاد بر این است که زنان به تنهایی نمی‌توانند از عهدهٔ مسؤولیت‌ها و امور زندگی برآیند، چرا که شرایط زندگی و امنیت را مردان می‌توانند برای زنان فراهم کنند. بنابراین دختران به محض رسیدن به بلوغ به پناهگاه امن مردان نیاز دارند. یکی از شرکت‌کنندگان اذعان کرده است که:

"*اعتقاد بزرگترها اینکه دختر حتما باید زیر سایه یک مرد زندگی کند تا در امان باشد*" (۸).

**ب) سنت‌های مردسالاری و ازدواج فامیلی**

در فرهنگ غالب مردم خوزستان، تصمیم بزرگترها و مخصوصا مردان، امری مسلم پنداشته می‌شود. مردان به این وسیله در امور ازدواج فرزندان تصمیم‌گیرندهٔ اصلی هستند. آنان اغلب به جهت آشنایی با خویشاوندان، ازدواج فامیلی را ترجیح می‌دهند و با اجبار کردن ازدواج دختران با فامیل، قدرت‌نمایی می‌کنند. چرا که آنها ازدواج را به‌عنوان یکی از نقاط عطف زندگی و یک رسالت برای خانواده‌ها تلقی می‌کنند. سنت‌های مرد سالاری و ازدواج فامیلی، به‌عنوان یکی از مقولات بسترهای فرهنگی ازدواج زودهنگام در چهار زیر مقوله منعکس شده است که عبارت از: مردسالاری در تصمیم گیری، ازدواج دیرهنگام امر ناپسند، ارزش انگاری ازدواج فامیلی و ازدواج، به‌عنوان یک رسالت است.

**مردسالاری در تصمیم‌گیری:** در این فرهنگ، مردان قدرت برتر پنداشته می‌شوند، به‌ویژه در حریم خانواده که کنش‌ها و تصمیمات آنان برای فرزندان و به‌ویژه برای زنان تعیین‌کننده است. در چنین وضعیتی، مردان نیز همواره به دنبال حفظ و بازتولید سلطهٔ خود هستند. بر این اساس، مردان مجاز بودن و غیر مجاز بودن رفتارها را برای زنان تعیین می‌کنند. چنانچه مشارکت‌کنندگان گفته‌اند:

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

"این تصمیم پدرم بود چون پسر برادرش بود خیلی راحت پذیرفت که در سن ۱۳سالگی ازدواج کنم، پدر و عمویم تصمیم گرفتن من رو به خونهٔ شوهر بفرستن" (۱۷).

**ازدواج دیرهنگام امر ناپسند:** به گونه‌ای که قبلا اشاره شد، فرهنگ غالب در استان خوزستان فراگیری ازدواج است و دیر ازدواج کردن هنوز با وجود تغییرات بسیاری که در جامعه به وقوع پیوسته است، مورد پذیرش عموم قرار نگرفته است. به‌ویژه در خانواده، انقیاد زن را به دنبال داشته است و باعث شده است زنان در جامعهٔ کنونی در بسیار از موارد، احساس غُبن کنند. به گفتهٔ یکی از مشارکت‌کنندگان:

"زود ازدواج کردن از نظر مردم اینجا خیلی خوب و پسندیده‌اس و نشونهٔ خوب بودن دختر حساب میاد؛ به خاطر پایین بودن فرهنگ منطقه، اینجا دیر ازدواج کردن خیلی عجیبه و اگر کسی دیر ازدواج کنه، مردم در مورد اون بدگویی می‌کنند و انگار که مشکل داشته باشه".(۳).

**ارزش‌انگاری ازدواج فامیلی**. ازدواج فامیلی از جمله اشکال رایج ازدواج در جامعهٔ خوزستان است. این نوع ازدواج، به‌ویژه در مناطقی که ساختار اجتماعی عشیره‌ای غلبه دارد، بیشتر است. علاوه بر این، همواره خانواده‌ها با تصور «شناخت بیشتر داشتن از خواستگار فامیل» تمایل دارند دخترشان را به فامیل و خویشاوندشان بدهند. در موارد متعدد، زنان به این نکته اشاره کرده‌اند که "خواستگارم از فامیل‌ها بود و والدینم دلیل می‌آوردند که بهتره هر چه زودتر ازدواج کنید و در ادامهٔ زندگی به هم علاقمند می‌شوید". برای نمونه در بسیاری از مصاحبه‌ها زنان به وضوح به این نکته اشاره کردند:

"فامیله و می شناسیمش، بهتر است با او ازدواج کنی"، "رسم ما عرب‌ها اینه دختر عمو و پسر عمو مال همدیگه هستن"، "تأکید بر ازدواج فامیلیه و نمی‌گذارند حداقل غریبه‌ای که دوستداری بگیریم" (۱۵). "داماد از فامیل‌های دور ما بود ... گفتن که این بهتر از یه غریبه س ما اینو می‌شناسیم، منم پذیرفتم" (۹).

**ازدواج، به‌عنوان یک رسالت:** ماهیت روابط با خویشاوندان برحسب سنت و دین در ایران به گونه‌ای است که زنان تا حدود زیادی از تنها زندگی کردن، بیرون رفتن از خانه، هر گونه ارتباط جنسی خارج از چارچوب ازدواج منع می شوند. بر این اساس، زنان در جامعهٔ مورد مطالعه هنوز

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

به ازدواج به‌عنوان هدف نهایی می‌نگرند و آن را به مثابهٔ سرنوشت محتوم خود پذیرفته‌اند. به گفته مشارکت‌کنندگان:

"عادت‌ها و سنت‌های نادرست و تفکر این‌که ازدواج آخرین مرحلهٔ زندگی است و این تفکر که هرکه ازدواج کرده مثل اینه که برنده شده و برد با اونه ... سرنوشت ما را تعیین کرد" (۸). «می‌گفتند دختر که اول و آخرش ازدواجه پس بهتره زودتر سروسامون بگیره" (۳).

**ج) سبک زندگی منطبق با شرایط**

سبک زندگی منطبق با شرایط، به‌عنوان یکی از بسترهای فرهنگی ازدواج زودهنگام از ٤ زیر مقولهٔ ازدواج، تنها راه زندگی، همنوایی با عرف جامعه، ازدواج، امری جا افتاده و تبعیت از بزرگان تشکیل شده است. شرح این مقولات نشان می‌دهد که چگونه ازدواج زودهنگام به یک سبک زندگی در جامعهٔ استان خوزستان تبدیل شده است.

**ازدواج تنها راه زندگی:** بسیاری از مردم فکر می‌کنند که رشد کردن، درس خواندن، کار پیدا کردن راهی است که به زندگی مشترک منتهی می‌شود، در صورتی که این کارها و امور زندگی متوقف شود، تنها راه ادامهٔ زندگی ازدواج کردن است. از آنجا که اغلب دختران نوجوان با تأثیرپذیری از سبک زندگی والدین، ادامه تحصیل را گزینهٔ بهتری نمی‌یابند، ادامهٔ زندگی را همان مسیر ازدواج می‌بینند. برخی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه گفته‌اند:

"من اهل درس خوندن نبودم خب اگه می‌موندم چکار می‌خواستم بکنم اهل کار کردن و درآمد زایی هم نیستم خب هر چی زودتر ازدواج کنم بهتره دیگه، تنهایی می‌خوام چکار کنم" (۱۳). "نمی‌دونم شاید همون سن ۱۵سالگی ازدواج می‌کردم آخه بیکار بودم ... احتمالا ازدواج می‌کردم دیگه" (۱٤). "من اونو دوست ندارم، سالهاست از روی عادت زندگی می‌کنیم دیگه وقت جدایی و این حرفا نیست که، جدا بشم کجا برم چکار کنم ؟؟!!" (۸).

**همنوایی با عرف جامعه:** در تمامی فرهنگ‌های جامعهٔ خوزستان، اهمیت زیادی به ازدواج داده می‌شود، این امر نه صرفاً در فرهنگ عامهٔ مردم، بلکه از سوی دولت نیز مورد حمایت قرار می‌گیرد و به نوعی آن را در سطح فرهنگ جامعه تقویت می‌کند. تأکید زیاد بر وقوع ازدواج باعث شده است که به قول یکی از مشارکت‌کنندگان «*ازدواج‌های باری به هر جهت*» اتفاق بیفتد، یعنی فقط ازدواج باشد و بس. در همین زمینه، یکی از مشارکت کنندگان اظهار کرد که:

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

«ما همه‌مون سن پایین ازدواج می‌کنیم چون دخترای فامیلمون همه‌شون زود تشکیل خانواده میدن، پدر و مادرهامون اینجوری ازدواج کردن. ما هم به شـــیوهٔ اونا پیش رفتیم». این مقوله به خوبی، همنوایی دختران با الگوی‌های رایج ازدواج و عرف فراگیر بودن فرهنگ ازدواج در ســـنین پایین را نشان می‌دهد.

یا گفته شده: «دختران به شیوهٔ ازدواج زودهنگام فامیل‌ها نگاه می‌کنند معمولاً بدون مخالفت می‌پذیرند».

**ازدواج امری جا افتاده:** فارغ از اینکه مردم استان خوزستان چه دیدگاهی نسبت به ازدواج زودهنگام داشته باشند، چه اینکه ازدواج زودهنگام را مذمت کنند یا آن را زمینه‌ساز زندگی موفق تلقی کنند، اکثر آنان اتفاق نظر دارند که ازدواج زودهنگام به سبک زندگی و عادت آنان تبدیل شده است و در فرهنگ آنان جا افتاده است: چنان‌که مصاحبه‌شوندگان گفته‌اند:

"بیشتر طبق عادت داریم باهاش زندگی می‌کنیم و ادامه می‌دیم" (۹). "همهٔ خواهرهام تقریبا تو همین سن ازدواج کردند اطراف شهر ما اونجا همه اینجوری ازدواج می کردن" (۱٤). "چی میشه کرد خب فرهنگ غالب منطقه مون اینجوریه و چارچوب زندگیامون این مدلی شکل گرفته" (۱۵).

**تبعیت از بزرگان:** در فرهنگ غالب خانواده‌های مذهبی، حرف و تصمیم بزرگترها، برای اعضای خانواده سندیت دارد. اغلب اوقات حرف بزرگترها بدون نقد و به چالش کشیدن پذیرفته می‌شود. بنابراین تبعیت و پیروی از بزرگان قوم و قبیله برای دختران تازه به بلوغ رسیده، به یک سبک و عادت تبدیل شده است. برخی از مشارکت کننده‌ها در این زمینه اذعان کرده‌اند:

"خب تصمیم خانواده برای زندگی من باعث شد تا من به این شیوه زندگی کنم، عادت‌ها و سنت‌های ایل و قوم ما و اینکه دختر به محض پریود شدن باید ازدواج کنه چون بالغ شده و موندنش به صلاح خانواده و خودش نیست" (۹). "پدرها و برادرها برای دخترها تصمیم می‌گیرن خب بخاطر اینکه خود پدر مادرهامون خودشون بیسواد بودن و آدم‌های ساده و فقیری هستن" (۱٤). «ما که نمی‌تونستیم حرفی روی حرف اونا بزنیم یعنی میدونی مادرای بیچاره هم مجبورن از تصمیم پدر و بزرگای ایل حمایت کنن" (۱۵).

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

### ۲- زمینه‌های اجتماعی شکل‌دهندهٔ ازدواج زودهنگام

ساختار جامعه، به‌ویژه ساختار مذهبی جامعهٔ ایران و استان خوزستان، برخی معیارها و الگوهای رفتاری پذیرفته شده‌ای دارند، که زندگی در آن ساختار مستلزم تبعیت از آن معیارها و الگوهای رفتاری است. ازدواج یکی از پدیده هایی است که براساس ساختار جامعه و معیارهای آن قضاوت می‌شود و رفتار خانواده‌ها در این امر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین ازدواج زودهنگام اقدامی است که ریشه در قضاوت‌ها، مصلحت و الگوهای رفتاری جامعه داشته است و بر حسب ساختار جامعه به آن نگریسته می شود. زمینه‌های اجتماعی ازدواج زودهنگام از ۳ مقولهٔ اصلی به‌عنوان تأیید شدن با ازدواج، ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده، تشکیل شده است.

#### الف) تأیید شدن با ازدواج

همانند بسیاری از مناطق ایران، در جامعهٔ استان خوزستان نیز جاری و ساری است که دخترانی که ازدواج نمی‌کنند یا دیر ازدواج می‌کنند، دارای حداقل یک عیب و نقص خاصی هستند، در حالی که دختران زود ازدواج کرده، بدون نقص بوده‌اند که زودتر ازدواج کرده‌اند. این معیار قضاوت در جامعه، خانواده‌ها و حتی خود دختران را به ازدواج زود هنگام سوق می‌دهد. دو مفهوم زیر، نشانگر مقولهٔ تاأیید شدن با ازدواج زودهنگام است.

**ازدواج معیاری برای تأیید دختر:** گفتهٔ زیر یکی از مصاحبه شوندگان نشان می‌دهد که ازدواج، مهر تاأیید دختران در اجتماع است: "زود ازدواج کردن از نظر مردم اینجا خیلی خوب و پسندیده است و نشونهٔ خوب بودن دختر حساب میاد که یجورایی امتیاز حساب میشه برای دخترا" (۳). با توجه به این سخن معروف که «بیوه‌زن بودن بهتر از دخترماندنه»، مشخص می‌شود که ازدواج می‌تواند یک مرحله تأیید برای دختران باشد.

**ترس از انگ اجتماع:** طبق گفتهٔ یکی از مشارکت کنندگان در مطالعه: "دختری که ازدواج نکند عیب است و حتما عیبی دارد"(۸). «خب دخترای طایفه‌مون همه تقریبا همین سن ازدواج کردن، می‌ترسیدم بمونم بهم انگ بزنن یا بگن دختره عیب و ایرادی داره»؛ این ترس از انگ دیگران، به‌طور متقابل نشان می‌دهد که دختران ازدواج کرده عیبی نداشته‌اند و مورد تأیید هستند.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

**ب) ازدواج مصلحتی**

برخی از ازدواج‌های زودهنگام حاصل مصلحت‌اندیشی‌های والدین و همچنین خود دختران هستند. منظور از ازدواج زودهنگام مصلحت‌اندیشانه برای خانواده آن دسته از ازدواج‌هایی است که دلیل و علت آن به نگرانی والدین از ترس برقراری رابطهٔ خارج از ازدواج توسط دخترشان بر می‌گردد. یعنی از نظر آنان ازدواج زودهنگام راه مناسبی برای رسیدن به هدف مورد نظرشان است. و همچنین ترس دختران برای از دست دادن فرصت ازدواج و مجرد ماندن. این مقوله از طریق ٤ مفهوم نشان داده می‌شود: نگرانی والدین از ارتباط نامشروع، ترس از دست دادن فرصت ازدواج، ارتباط مداوم با فامیل، قربانی نزاع و درگیری.

**ترس از دست دادن فرصت ازدواج**: در این رابطه یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کند: «اگر می‌گفتم نه خب ممکن بود پسر عموم بره یجورایی می‌ترسیدم نه بگم، بمونم بعداً خودم دیگه مرد مناسبی پیدا نکنم اونوقت زشت بود برام که سنم بالا بره شوهر هم نکنم »

**نگرانی از ارتباط نامشروع:** در این رابطه یکی از زنان گفته است: "حداکثر تا دورهٔ دبیرستان حتما باید ازدواج کنه، تا بقول خودشون سرش نجنبه و مشکلی پیش نیاد. مبادا دختر خطا کند و دردسرساز شود و آبرو و شرفشان تو محله زیر سؤال برود به قول خودشان قضایای ناموسی پیش بیاید» (۳).

**ارتباط مداوم با فامیل:** یکی از مشارکت کنندگان در این زمینه اذعان نموده است: "ماهم بازی بودیم، خونمون نزدیک هم بود، فامیل بودیم، پدرامون می‌گفتند ما تا کی مراقب اونا باشیم که خدای نکرده خطا نکنند، چه بهتر که ازدواج کنند" (۲۱).

**قربانی نزاع و درگیری شدن:** یکی از شرکت کنندگان در رابطه با علل ازدواج زود هنگام گفته است: "رسومات بد و سنتی خانواده‌ها و فصلیه دادن (خون بس) دختر برای خاتمه به نزاع و دعواهای طایفه ای و جلوگیری از خون‌ریزی و بکش بکش، میشه ازدواج ناخواسته در سن پایین" (۳).

**ج) رهایی از مشکلات خانواده**

اکثر خانواده‌ها و دختران زود ازدواج کرده، فکر می‌کرده‌اند که با ازدواج زودهنگام، از خانوادهٔ دارای مشکلات متعدد به یک زندگی مشترک و بهتر منتقل می‌شوند. سه مشکل خانوادگی عمده

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

وجود دارد که اکثر خانواده‌های خوزستانی مورد مطالعه، رهایی از آن مشکلات را مهم‌ترین علت و زمینهٔ ازدواج زودهنگام دانسته‌اند که عبارتند از: اعتیاد و خشونت خانواده، بی‌مسؤولیتی و بی تفاوتی والدین و ناتوانی خانواده در ادارهٔ زندگی.

**شیوع اعتیاد و خ شونت در خانواده:** در مصـاحبه‌هایی که با زنان انجام شـده اسـت، به این مو ضوع ا شاره شده ا ست که اعتیاد در درون خانواده، به‌ویژه سرپر ست خانواده از جمله عوامل ازدواج زودهنگام از سوی زنان است. ازدواج زودهنگام از یک‌سو برای رهایی از مشکلات زندگی گاهاً خشـونت‌بار با پدر معتاد اسـت. به هر حال در اسـتان خوزسـتان، اعتیاد از جهات مختلف برانگیزانندهٔ ازدواج زودهنگام است.

**بی‌مسؤولیتی و بی‌تفاوتی والدین:** اغلب پدران دختران زود ازدواج کرده، به دلایل مسائل اعتیاد، بیکاری و ناتوانی مالی، خود را متعهد به زندگی خانوادگی نمی‌بیند و پایبند به زن و فرزندان نمی‌داند. حتی در بسیاری از موارد، خانواده را رها می‌کند. در مواردی دیگر مرد خانواده ساختار خانواده‌اش را حفظ می‌کند، اما وظایفش را نسبت به آنها انجام نمی‌دهد. به لحاظ هزینه دادن، رسیدگی به فرزندان، تعاملات مناسب، توجه به همسر، تقبل بار مسؤولیت‌های پدری و نان‌آوری از جمله مواردی است که در حوزهٔ مسؤولیت‌گریزی قرار می‌گیرد. این عمل باعث می‌شود دختران جوان خانواده به خاطر عدم مسؤولیت پذیری سرپرست خانوار، تن به ازدواج زودهنگام بدهند. برای نمونه: "*وضع مالی خوبی نداره و دیگه اینکه گفتم حال و حوصلهٔ خوبی برای بچه‌ها و کارهاشونو نداره*" (۱۵).

**ناتوانی خانواده در ادارهٔ زندگی:** یکی از عوامل زمینه‌ساز ازدواج زودهنگام، ناتوانی خانواده و مخصوصا پدر در ادارهٔ زندگی است که دختران جوان برای رهایی از این وضعیت تن به ازدواج زودهنگام می‌دهند: برای نمونه"*مجبوری دنبال مشکلات زندگی و سختی‌ها و کارهای بچه‌هات بدویی، ما هم توانشو نداریم خوب ازدواج کنن برن خودشون کارهاشونو انجام بدن بهتره*" (۱۵).

### ۳- شرایط اقتصادی تشدیدکنندهٔ ازدواج زودهنگام

#### الف) تسهیلات مالی فرایند ازدواج

در ب سیاری از موارد، ازدواج زود هنگام به دلیل قابلیت‌های مالی‌اش اتفاق می‌افتد. به عبارتی قوی‌ترین بعد اقتصـادی ازدواج زودهنگام ممکن اسـت از بعد ضـعف مالی و فقر نشـأت بگیرد.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

ازدواج زودهنگام به دو شکل، تسهیلات مالی را به دنبال دارد: وام ازدواج و تسهیلات حاصل از ازدواج.

**وام، به‌عنوان انگیزهٔ ازدواج**: وام ازدواج، نوعی حمایت مالی از خانوادهٔ دختر است، خانوادهٔ دختر به جهت اقساط بلندمدت و درصد پایین سود آن، انگیزهٔ بیشتری برای شوهر دادن دخترانشان پیدا می‌کنند. در سال‌های اخیر، به دلیل سیاست‌های تشویق ازدواج و فرزندآوری از سوی دولت، مبلغ این وام افزایش یافته است که برای زوجین اقشار متوسط و پایین، مبلغ نسبتاً قابل توجهی است.

**تسهیلات حاصل از ازدواج**: خود ازدواج دربردارندهٔ ابعادی اقتصادی و مالی است. یعنی بالفعل یا بالقوه می‌تواند حاوی مقداری کم یا زیاد پول و دارایی باشد که به‌ویژه از سوی زن یا خانوادهٔ او قابل دریافت یا مطالبه است.

**ب) انگیزهٔ تأمین مالی**

ازدواج زودهنگام یکی از راه‌های تامین مالی به اصطلاح، دم دستی است. حال به هر شکلی که اتفاق افتاد، اگر انگیزهٔ مالی داشته باشد، دیگر جزء ازدواج‌های زودهنگام با هدف شروع زندگی مشترک نخواهد بود.

**ازدواج‌های موقت و غیر قانونی**: در برخی جوامع خوزستان، به‌ویژه با ساختار عشیره‌ای، دختران را در سنین پایین شوهر می‌دهند، وام را دریافت می‌کنند و سپس طلاق صورت می‌گیرد. یعنی با توافق طرفین، هم ازدواج و هم طلاق عامدانه و برای دریافت وام اتفاق می‌افتد. این اتفاق از بعد مالی برانگیزانندهٔ ازدواج‌های زودهنگام است. برای نمونه: " *درآمدها کفاف زندگی را نمیده، خب زندگی مون از لحاظ مالی به سختی می‌گذره، مخصوصا این چند سالهٔ آخر با این گرونی‌ها، دیگه ازدواج‌های موقت برای وام گرفتن و تأمین هزینه زندگی بیشتر شده* " (۹). در برخی از ازدواج‌ها با خارجی‌ها به‌ویژه عراقی‌ها، عقد شرعی اتفاق می‌افتد اما رسماً ثبت نمی‌شود. این عدم ثبت به هر دلیلی که باشد، نشانگر انگیزهٔ مالی دختران یا خانوادهٔ آنان است. چرا که مردان گرایش زیادی برای ازدواج با دختران زیر ۱۸ سال داشته‌اند و همین بر آمار ازدواج زودهنگام افزوده است.

**قوانین سهل‌انگارانهٔ ثبت ازدواج**: در مناطقی که ساختار اجتماعی عشیره‌ای در آن قوی است، عقد شرعی اتفاق می‌افتد اما ثبت صورت نمی‌گیرد و در بسیاری از موارد به‌ویژه در مورد ازدواج کودکان، ثبت عقد و ازدواج را به پس از آن موکول می‌کنند و در مواردی بسیار، این کار با تأخیر انجام می‌گیرد و یا حتی تا زمان طلاق هم ثبت نمی‌گردد و آن نیز بعدها مشکل را دو چندان

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

می‌کند. این قوانین سهل انگارانه، ازدواج زودهنگام را مخصوصا اگر انگیزهٔ مالی وجود داشته باشد، تشدید می‌کند.

**ج) رهایی از مشکلات مالی**

اینکه فشار گرانی و تورم، مرد خانواده را از تأمین نیازهای خانواده ناتوان می‌سازد، همین امر اعتراض همسر و فرزندان و نهایتاً اختلافات خانوادگی را به دنبال دارد و اگر موقعیت ازدواج برای دختران خانواده، ولو در سنین کم فراهم گردد، معمولا برخلاف میل دختر مورد استقبال خانواده قرار می‌گیرد. نبود تسهیلات و امکانات، درآمد ناکافی و بیکاری مخصوصا در خانوادهٔ عشیره‌ای استان خوزستان، انگیزهٔ دختران را برای رهایی از این مشکلات از طریق ازدواج زودهنگام تشدید می‌کند.

**امکانات و تسهیلات زندگی مشترک:** شروع زندگی مشترک تسهیلاتی به همراه دارد که در خانواده‌های پرجمعیت و کم درآمد، خبری از این تسهیلات نیست. یکی از مشارکت‌کنندگان گفته است: "*خوب چرا زود ازدواج نکنم، کم و کاستی در زندگی‌ام ندارم و شوهرم تمام مایحتاج مارو تأمین می‌کنه خواسته‌های بچه‌هارو براورده می‌کنه شوهرم هر چی داره برای ما خرج می‌کنه*" (۱۳).

**درآمد ناکافی خانواده:** در این رابطه یکی از مصاحبه شوندگان گفته است: "*گرونی‌ها و مشکلات مالی، کمر پدر خونواده رو میبره، هزینهٔ سنگین نگهداری از دختر باعث میشه اکثر خانواده‌ها دختراشونو زود شوهر بدن*».

**بیکاری در خانواده:** در مصاحبه‌های این پژوهش در بسیاری از موارد به بیکاری مرد (پدر خانواده) به‌عنوان یکی از عوامل ازدواج زودهنگام اشاره شده است. بیکاری کمبود یا فقدان درآمد را با خود به همراه دارد و این امر روند ادارهٔ خانواده را با مشکل مواجه می‌سازد و در مواردی آسیب‌های دیگری همچون اعتیاد و خشونت را در خانواده به دنبال خواهد داشت. زنان زیادی دلیل ازدواج زودهنگام خود را بیکاری پدران‌شان عنوان کرده‌اند.

**٤- عوامل شخصی تسهیل‌کنندهٔ ازدواج زودهنگام**

**الف) تصور اشتباه از زندگی مشترک**

به سه دلیل دختران از زندگی مشترک تصور اشتباهی دارند، اول اینکه به بلوغ فکری نرسیده‌اند، دوم، به واسطه تأکید بزرگان تصورشان از ازدواج محدود به رابطهٔجنسی است، سوم اینکه به دلیل ناآگاهی از شرایط زندگی مشترک، به آن بی توجه هستند.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

**عدم بلوغ فکری**: اکثر دختران خوزستانی که به ازدواج زودهنگام تن داده‌اند، به دلیل سن پایین به بلوغ فکری نرسیده‌اند و توان تصمیم‌گیری درست را نداشته‌اند. برای نمونه: "*اختلاف عقیدتی که وجود داشت را به سبب سن کم متوجه نشدم، مسائل اصلی و بزرگ را ندیده گرفتم و تنها به صدای قلبم و احساساتم همسر انتخاب کردم*" (۲۱).

**هدف‌گیری ارتباط جنسی از ازدواج**: برای نمونه: "*عادت‌ها و سنت‌های ایل و قوم ما و اینکه دختر به محض پریود شدن باید ازدواج کنه چون بالغ شده و موندنش به صلاح خانواده و خودش نیست*" (۹).

**بی توجهی به شرایط پس از ازدواج**: زنان در بسیاری از موارد، درک کاملی از ازدواج ندارند و در رابطه با اصول اخلاقی و اجتماعی ازدواج و زندگی مشترک با یک مرد و تعهداتی که بر گردن دارند هیچ چیز نمی‌دانند. همین عدم آگاهی و بی توجهی، گاهی ازدواج زودهنگام را تسهیل می‌کند.

**ب) سهل‌گیری و نادیده انگاری مسؤولیت‌های زندگی مشترک**

زمانی که دختران نوجوان تابع تصمیم بزرگترها در امر ازدواج هستند، اغلب با یک ازدواج اجباری مواجه هستند، که دیگر مهارت‌ها و شناخت دختران در انتخاب همسر معنایی ندارد و بی اهمیت خواهد بود. بنابراین سهل‌گیری زندگی مشترک و بی توجهی به مسؤولیت‌های آن، چه از طرف خانوادهٔ تصمیم‌گیرنده و چه از طرف دختران خانواده‌های خوزستانی، به خودی خود اتفاق می‌افتد. در متن زیر، مصاحبه‌شونده، **وابسته بودن به تصمیم خانواده** را بازنمایی می‌کند.

«*خام بودم و نمی‌دانستم خوب و بد چیست، یا اینکه بچه بودم و الفبای ازدواج و انتخاب را نمی‌دانستم*».

در متن مصاحبهٔ زیر به خوبی ساده‌انگاری زندگی مشترک و **بی اهمیتی مهارت‌ها و شناخت فرد** ازدواج‌کننده مشخص است:

«*پدرومادرهامون خودشون بی‌سواد بودن و آدم‌های ساده‌اند؛ بی‌سوادی پدر و مادرهایمان در شیوهٔ زندگی ما و انتخاب ما تأثیرگذار بوده*».

**بحث و نتیجه‌گیری**

مناسبت ازدواج در جامعهٔ ایران که هر گونه رابطه و فرزندآوری خارج از محدودهٔ زناشویی در آن منع شده است، از اهمیت فرهنگی و اجتماعی بالایی برخوردار است. با این حال، ازدواج قبل از بلوغ جسمی و ذهنی، دختران را تحت فشار شدید قرار می‌دهد و این پدیدهٔ رایجی در اهواز است. تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه با زنان زود ازدواج کردهٔ شهرستان اهواز نشان می‌دهد،

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

ازدواج زود هنگام آنان در بسترهای خاص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصی به مرور زمان شکل گرفته است. تجربهٔ مشترک همهٔ مشارکت‌کنندگان در تحقیق حاضر نشان می‌دهد که مسائل فرهنگی- مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و شخصی در ازدواج زودهنگام آنان نقش داشته است.

در فرهنگ عموم مردم اهواز به‌ویژه خانواده‌های عشیره‌ای این باور شکل گرفته است که ازدواج در سنین پایین، دختران را از لحاظ رفتاری پخته‌تر کرده است و آنان را هر چه بیشتر برای ایفای نقش زنانه در جامعه آماده می‌کند. از طرفی برخی دیگر اعتقاد دارند که دختران به تنهایی امنیت و صلاحیت زندگی خود را نمی‌توانند تأمین کنند. سنت‌ها بر زندگی آنان سایه افکنده است و در تصمیم‌گیری در اولویت قرا می‌گیرند. چنان‌که ازدواج دادن به‌ویژه دختر در این فرهنگ، یک رسالت و انجام ندادن آن یک امر ناپسند است. سبک زندگی فامیلی و ازدواج فامیلی مخصوصا در سنین پایین در این فرهنگ، ساری و جاری است. به‌طور کلی باورها، سنت‌ها و سبک زندگی مردم اهواز به ازدواج زودهنگام سوق می‌یابد.

مناسبات اجتماعی، بخش مهم دیگری از جامعهٔ خانواده‌های عشیره‌ای شهرستان اهواز را تشکیل می‌دهد. در درجهٔ اول دختران با ازدواج زودهنگام مورد تأیید افراد جامعه قرار می‌گیرند، با برخی دیگر از استدلال‌ها و اتفاقات از جمله فرصت‌های ازدواج، روابط نامشروع، مشکلات اجتماعی خانواده‌ها، ازدواج زودهنگام در قالب ازدواج مصلحتی و رهایی از مشکلات خانواده قابل توجیه است.

یکی دیگر از زمینه‌های شکل‌گیری ازدواج زودهنگام دختران، مشکلات مالی است. فرایند ازدواج همواره با یک‌سری تسهیلات مالی همراه بوده است، ولی با تشدید بحران مالی، گرانی و بیکاری، این تسهیلات اخیرا توجه خانواده‌های کم بضاعت را به خود جلب کرده است، تا آنجایی که ازدواج دختر به منزلهٔ تأمین مالی نگریسته می‌شود و به‌واسطهٔ ازدواج زودهنگام، دختران سریع‌تر از مشکلات مالی خانواده رهایی می‌یابند. در نتیجه ازدواج زود هنگام نه به‌عنوان شروع زندگی مشترک، بلکه به‌عنوان ابزار برای مقابله با مشکلات اقتصادی خانواده‌ها تبدیل شده است. زمینه‌های اقتصادی، بیشتر به‌عنوان تشدید کنندهٔ ازدواج زودهنگام عمل می‌کنند تا شکل‌دهندهٔ آن.

چهارمین عامل بسترساز ازدواج زودهنگام، یک عامل شخصی است. عوامل شخصی اغلب شکل‌دهنده یا تشدید کنندهٔ ازدواج زودهنگام نیست، بلکه بیشتر تسهیل کنندهٔ این امر است. چرا که

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

تصمیم به ازدواج زودهنگام دختر از طرف بزرگان قبایل گرفته م شود و با توجه به اینکه دختران نوجوان از بلوغ فکری، تجربهٔ کافی، تصور درست از مسؤولیت‌های زندگی مشترک ندارند، مقاوت چندانی صورت نمی‌گیرد. بنابراین ازدواج زودهنگام دختران به واسطهٔ عوامل شخصی تسهیل می-گردد.

بسترهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فردی که در این مطالعه، شناسایی شدند، در مطالعات قبلی از جمله تحقیقات منتظری و همکاران (۲۰۱٦)، فرهمند و همکاران (۱۳۹۹)، حاجیلو و همکاران (۱٤۰۰)، پینتو پائول (۲۰۱۹)، لووی و همکاران (۲۰۲۰)، امزت (۲۰۲۰)، مادوت کان (۲۰۲۰) و تحقیق سعید (۲۰۱۹) نیز شناسایی شده بودند. با این وجود، برخی از عوامل شکل دهندهٔ ازدواج زودرس، خاص فرهنگ مردم اهواز می‌باشد که قابل تعمیم به فرهنگ‌های دیگر کشورهای درحال توسعه نمی‌باشد. به‌عنوان نمونه؛ دختران با ازدواج زودهنگام از نظر اجتماعی در فرهنگ شهر اهواز تأیید می‌شوند، یا به ازدواج به‌عنوان یک نقطهٔ عطف نگریسته می‌شود که به فرایند پس از ازدواج از جمله طلاق و کیفیت زندگی مشترک بی توجه است. در فرهنگ اسلامی مردم اهواز ارتباط جنسی قبل از ازدواج مردود است، در حالی که در جامعهٔ آفریقای جنوبی یا هند، ازدواج زودهنگام ریشه در این مسأله ندارد.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

**منابع**


۱. احمدی، علی‌یار (۱۳۸۳) «بررسی تأثیر ازدواج زودهنگام بر ترک تحصیل زنان نوجوان در ایران با رویکرد چند سطحی»، **دومین همایش انجمن جمعیت شناسی ایران**، شیراز، شماره ۲، شناسه ملی مقاله PSRC02-002.

۲. **سالنامهٔ آماری سازمان ثبت احوال** (۱٤۰۰-۱۳۹۰).

۳. حاجیلو، فتانه؛ آقایاری، توکل و فریده علیپور (۱٤۰۰) «علل زمینه‌ساز کودک‌همسری (مطالعهٔ موردی زنان دارای تجربه زیستهٔ مراجعه کننده به مرکز بهداشتی شهر تبریز)»، **زن و جامعه**، شمارهٔ ۱٤: ۱۱٦-۱۰۳.

٤. حسینی فر، مریم السادات و زهرا اکبری (۱۳۹۸) «بررسی پیامدهای اجتماعی زود هنگام بر روند آموزش دختران»، **پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**، دورهٔ ۱، شمارهٔ ۲: ۱٤٦-۱۲۳.

۵. فرهمند، مهناز؛ دانافر، فاطمه و محبوبه پورابراهیم (۱۳۹۹) «واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: در هم آمیختگی عاطفی-فکری و بی قدرتی»، **پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر**، شمارهٔ ۱۷: ۱۱۵ تا ۱٤۵.

٦. صدیق اورعی، غلامرضا (۱۳۸٦) **مسائل اجتماعی جوانان**، تهران: جهاد دانشگاهی.

۷. کمالی،افسانه؛ سفیری، خدیجه و عهدیه اسدپور (۱٤۰۰) «پیامدهای ازدواج دختران در دوران کودکی»، **مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی**، دورهٔ ۱۰، شمارهٔ ۲: ۱۱۰-۸۱.

۸. گود، ویلیام (۱۳۵۲) **خانواده و جامعه**، ترجمهٔ ویدا ناصحی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

9. Amzat, J. (2020) «Examining the role of religious leaders in advancing the movement of teenage girls regarding timing of marriage in Kaduna»**. The Nigerian Journal of Sociology and Anthropology**, pp: 1-16.

10. Flick, U. (2014) **An Introduction to Qualitative Research**. 5th Edition, London: Sage Publications,

11. ICRW (2007) «New Insights on Preventing Child Marriage: A Global Analysis of Factors and Programs». 1st Edn. , U.S: **International Center for Research on Women**


[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]

12. Lowe, M. & et al. (2020) «Investigating and preparing a picture of background factors affecting early marriage in the rural communities of the Gambia». **F1000Research**, 8:1949 Last updated: 31 MAR 2022.

13. Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985) **Naturalistic Inquiry**, Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc.

14. Madut, K. (2020) «Investigating socio-economic factors affecting child marriage and gender relations in South Sudan after Sudan's independence», **Journal of Global Economy**, 3(147): 1–6.

15. Montazeri S, Gharacheh M, Mohammadi N, Alaghband Rad J, Eftekhar Ardabili H (2016) «Determinants of Early Marriage from Married Girls' Perspectives in Iranian Setting: A Qualitative Study», **J Environ Public Health** :8615929.

16. Novilla MLB, Barnes MD, Natalie G, *et al*. (2006) «Public health perspectives on the family: an ecological approach to promoting health in the family and community», **Family & Community Health**; 29:28–42.

17. Pinto, P. (2019) «In the article on the effect of marriage and poverty on the prevalence of early marriages: An analysis at the regional level in India», **Sexual and Reproductive Health Matters**, 27(1): 93-105.

18. Pinto, P. (2019) «Investigating the effect of marriage and poverty on the prevalence of early marriages: An analysis at the regional level in India», **Population and Development Review**, 43(1): 7–29.

19. Smith, J.A., Flowers, P. and Osborn, M. (1997) «Interpretative phenomenological analysis and health psychology», in L. Yardley (ed.), **Material Discourses and Health**. London: Routledge, pp. 68–91.

20. UNICEF (2014)Child **protection from violence, exploitation and abuse**. United Nations Children's Fund.

21. UNICEF (2019)**Child marriage around the world**. United Nations Children's Fund.

22. Ynis Said, A. (2019) «**Causes and Effects OF Early Marriage among Girls IN MVITA Sub-County, MOMBASA County»**, Thesis of M.A, University of Nairobi Research Archive.

[ Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19 ]

[ DOI: 10.61186/scds.11.4.65 ]